ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Abdullayeva Rayona Adhamjon qizi

Qo'qon Universiteti Andijon Filiali talabasi.

EKOLOGIK MUAMMOLAR ,ULARNING TURLARI VA KELIB CHIQADIGAN KASALLIKLAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi zamonning eng dolzarb global muammolaridan biri — ekologik inqirozlar, ularning sabablari, turlari va oqibatlari chuqur yoritib berilgan. Ekologik muammo — bu inson faoliyati yoki tabiiy omillar natijasida atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadigan, biologik tizimlar barqarorligini buzadigan holatdir. Maqola 6 qismga bo'lingan bo'lib, unda ekologik muammolarning asosiy yo'nalishlari — atmosfera ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, chiqindilar muammosi, o'rmonlarning qisqarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, shuningdek, ushbu muammolarni hal qilish yo'llari batafsil ko'rib chiqilgan. Har bir bo'lim o'ziga xos muammoni ilmiy asosda tahlil qilgan bo'lib, statistik ma'lumotlar, zamonaviy ekologik xavf-xatarlar va ularning inson salomatligi, iqlim, iqtisodiyot hamda global siyosatga ta'siri haqida fikr yuritilgan. Atmosferaning ifloslanishi global isish va iqlim o'zgarishiga olib kelayotgani, suv tanqisligi esa butun dunyo bo'yicha sog'liq va oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solayotgani, chiqindilarning esa tabiiy muhitga uzoq muddatli zarar yetkazayotgani aniq misollar orqali ko'rsatilgan. Maqolada, shuningdek, ekologik muammolarni kamaytirish bo'yicha bir qator tavsiyalar berilgan: ekologik qonunchilikni kuchaytirish, yashil texnologiyalarni rivojlantirish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, aholining ekologik madaniyatini oshirish va ta'lim tizimiga ekologik tarbiyani kiritish kabilar. Ushbu maqola ekologik muammolar haqida umumiy tasavvurga ega bo'lish, ularning dolzarbligini anglash va ularni bartaraf etish yo'llarini izlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Bu nafaqat talabalar va ekologiya sohasida ishlovchilar, balki keng jamoatchilik uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar

Ekologik muammolar,atrof-muhit ifloslanishi,havo ifloslanishi,suv ifloslanishi oziq-ovqat xavfsizligi,iqlim o'zgarishi,global isish,Ekotoksikologiya,atmosferadagi dioksinlar,pestitsidlar va zaharlanish,sanoat chiqindilari,Chiqindi muammosi,Biologik xavf,Radiatsion ifloslanish,Ekologik kasalliklar,O'pka kasalliklari,Yurak-qon tomir kasalliklari,Saraton xavfi,Nevrologik buzilishlar, reproduktiv salomatlik,stress va psixologik muammolar,ekologik xavfsizlik, ekologik sog'liqni saqlash.

Kirish: Ekologik muammolar nima va nima uchun dolzarb?

Hozirgi zamon insoniyatining eng katta sinovlaridan biri bu ekologik muammolardir. Ekologik muammo — bu atrof-muhitning tabiiy holatini o'zgartiradigan, unga zarar yetkazadigan inson faoliyati yoki tabiiy hodisalardan kelib chiqadigan holatlardir. Bular nafaqat tabiatga, balki inson salomatligi, iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy hayotga ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Texnologik rivojlanish, sanoatning kengayishi, avtomobil transportining ko'payishi va aholi sonining o'sishi ekologik muammolarni yanada keskinlashtirmoqda. Bugungi kunda havoning ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, iqlim o'zgarishi, chiqindilar muammosi, o'rmonlarning kesilishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishi global darajadagi tahdidlarga aylanmoqda.

Ekologik muammolarga e’tibor qaratish nafaqat tabiatni, balki insoniyatning o‘zini asrash uchun zarur. Bu maqolada ekologik muammolarning turlari, sabab va oqibatlari, hamda ularni hal qilish yo‘llari haqida so‘z yuritamiz.

Atmosfera ifloslanishi va uning oqibatlari

Atmosfera — hayot uchun zarur bo‘lgan havo qatlamidir. Uning tozaligi inson salomatligi va tabiatning barqaror rivojlanishi uchun muhimdir. Ammo bugungi kunda sanoat chiqindilari, avtomobil gazlari, yoqilg‘i mahsulotlari, kimyoviy moddalar havoni ifloslantirmoqda.

Atmosferaga chiqarilayotgan karbonat angidrid (CO_2), metan (CH_4), azot oksidi (NOx) kabi gazlar “issiqlik effekti”ni kuchaytirib, global isish jarayonini tezlashtirmoqda. Natijada qutblardagi muzliklar eriydi, dengiz sathi ko‘tariladi va iqlim o‘zgaradi.

Havoning ifloslanishi nafaqat ekologik, balki sog‘liqni saqlash muammosini ham keltirib chiqarmoqda: astma, yurak-qon tomir kasalliklari, hatto saraton kasalliklari ko‘paymoqda. Ayniqsa, yirik shaharlarda yashovchi aholining sog‘lig‘i jiddiy xavf ostida.

Suv resurslarining kamayishi va ifloslanishi

Suv — hayot manbai. Ammo hozirda toza ichimlik suvi tanqisligi dunyo aholisining katta qismini qiynamoqda. Sanoat korxonalari, qishloq xo‘jaligi kimyoviy moddalari, maishiy chiqindilar daryolar va ko‘llarni ifloslantirmoqda.

Suv resurslarining kamayishi nafaqat ichimlik suvi ta’minotini, balki qishloq xo‘jaligi, elektr energiyasi ishlab chiqarish va ekotizimlar faoliyatini izdan chiqarmoqda. Ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda suvdan kelib chiqadigan kasalliklar (dizenteriya, holera va boshqalar) hali ham keng tarqalgan.Suv muammosi nafaqat tabiiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammoga ham aylangan. Ko‘plab hududlarda suv ustidan nizolar yuzaga kelmoqda. Bu muammoni hal qilish uchun suvdan oqilona foydalanish, tozalash inshootlarini rivojlantirish va xalqaro hamkorlik zarur.

Chiqindilar va ularning atrof-muhitga ta’siri

Har yili insoniyat millionlab tonna chiqindi ishlab chiqaradi. Ularning aksariyati qayta ishlanmaydi va yer osti poligonlariga ko‘miladi yoki ochiq havoda yoqiladi. Natijada tuproq, suv va havo ifloslanadi.

Plastik chiqindilar ayniqsa xavflidir — ular yuzlab yillar davomida parchalashmaydi va hayvonlar hayotiga xavf soladi. Dengizlarga tushgan plastiklar baliq va dengiz jonivorlarini o‘ldiradi, oxir-oqibat esa bu oziq-ovqat zanjiri orqali inson organizmiga yetib boradi.

Radioaktiv chiqindilar esa butun boshli hududlarni yaroqsiz holga keltiradi (masalan, Chernobil va Fukusima voqealari). Chiqindilar muammosini hal qilish uchun qayta ishlash, saralash va chiqindilarni kamaytirish madaniyatini joriy etish zarur.

O‘rmonlarning kamayishi va biologik xilma-xillik yo‘qolishi

O‘rmonlar — Yerning “o‘pka”sidir. Ular kislorod ishlab chiqaradi, karbonat angidridni yutadi, tuproq eroziyasining oldini oladi va iqlimni muvozanatda ushlab turadi. Ammo har yili millionlab gektar o‘rmon noqonuniy ravishda kesilmoqda.

O‘rmonlarning kamayishi natijasida ko‘plab hayvon va o‘simlik turlari yo‘qolmoqda. Biologik xilma-xillik kamayishi esa ekotizimlar barqarorligiga tahdid soladi. Bu insoniyat uchun ham xavflidir, chunki tabiatdagi har bir tur oziq-ovqat, dori-darmon va ekologik muvozanatda o‘z o‘rniga ega.

Ekologik muammolar inson salomatligiga bevosita va bilvosita tahdid soluvchi muhim omillardandir. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi va iqlim o‘zgarishi natijasida turli kasalliklar va sog‘liq uchun xavfli holatlar yuzaga keladi. Quyida ekologik muammolar va ular sabab bo‘ladigan aniq kasalliklar va nohush holatlar inson hayotida muhim rol o‘ynaydi.

Atmosfera havosining ifloslanishi

Sababchilar: avtomobil chiqindilari, sanoat korxonalaridan chiqayotgan gazlar, chang va tutunlar.

Kasalliklar:Bronxial astma – havodagi allergenlar va chang tufayli bronxlarda yallig‘lanish.

Surunkali bronxit – uzoq muddatli havo ifloslanishi natijasida nafas yo‘llarining shikastlanishi.

O‘pka saratoni – ayniqsa, ko‘p miqdorda sanoat gazlariga duchor bo‘lish natijasida rivojlanadi.

Yurak-qon tomir kasalliklari – havodagi zararli moddalar qon tarkibini o‘zgartiradi, yurak faoliyatini buzadi.

Allergik rinit, ko‘z yallig‘lanishi (kon’yunktivit) – havodagi kimyoviy va biologik allergenlarga bog‘liq.

Ichimlik suvi va suv havzalarining ifloslanishi

Sababchilar: sanoat chiqindilari, pestitsidlar, mikroblar bilan ifloslanish.

Kasalliklar:Ichak infeksiyalari (dizenteriya, salmonellyoz) – mikroblar tushgan suv ichilganda.

Gepatit A – virusli kasallik, ko‘p hollarda iflos suvdan yuqadi.

Metall intoksikatsiyasi (masalan, qo‘rg‘oshin yoki simob bilan zaharlanish) – ifloslangan suv manbalaridan foydalanilganda.

Teri kasalliklari – iflos suv bilan yuvinilganda yoki aloqada bo‘lganda.

Buyrak kasalliklari – suvdagi tuzlar yoki kimyoviy birikmalar sababli.

Oziq-ovqatdagi pestitsid va og‘ir metallar

Sababchilar: kimyoviy o‘g‘itlar, zararli hasharotlarga qarshi dori vositalari.

Kasalliklar:Onkologik kasalliklar – doimiy pestitsid yoki nitratlar bilan zaharlanish natijasida.

Gormonal disbalans – ayrim kimyoviy moddalar endokrin tizimga ta’sir qiladi.

Tug‘ma nuqsonlar – homiladorlik davrida zaharli moddalar bilan kontaktda bo‘lgan ayollarda.

Chiqindilar va plastik ifloslanish

Sababchilar: qayta ishlanmaydigan maishiy va sanoat chiqindilari, plastiklar.

Kasalliklar:Saraton kasalliklari – polietilen yonishi natijasida dioksinlar ajralib chiqadi.

Reproduktiv muammolar – plastmassalarda mavjud ftalatlar jinsiy tizimga zarar yetkazadi.

Nevrologik kasalliklar – zaharli moddalar miya faoliyatini susaytiradi.

Shovqin va elektromagnit nurlanish

Sababchilar: texnologiyalar, transport, sanoat ob'ektlari.

Kasalliklar:Uyqusizlik, stress, migren – shovqin natijasida markaziy asab tizimi zo'riqadi.

Quloq eshituvining susayishi – doimiy baland shovqin ostida ishlaydiganlarda.

Yurak ritmining buzilishi – kuchli elektromagnit to'lqinlar ta'siri.

Iqlim o'zgarishi va global isish

Sababchilar: issiqxona gazlari, o'rmonlarning qisqarishi, sanoat chiqindilari.

Kasalliklar:

Issiqlik urishi – yuqori haroratli kunlarda organizmning sovitish mexanizmi buziladi.

Vabo, bezgak, dengue – tropik kasalliklar sovuq iqlimlardan iliq hududlarga ko'chmoqda.

Ovqatdan zaharlanishlar – iqlim o'zgarishi mikroblarning faolligini oshiradi.

Psixologik kasalliklar – iqlim o'zgarishiga moslasha olmaslik stress, xavotir va depressiyaga olib keladi.

Annotasiya.Ushbu maqolada hozirgi zamonning eng dolzarb global muammolaridan biri — ekologik inqirozlar, ularning sabablari, turlari va oqibatlari chuqur yoritib berilgan. Ekologik muammo — bu inson faoliyati yoki tabiiy omillar natijasida atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadigan, biologik tizimlar barqarorligini buzadigan holatdir. Maqola 6 qismga bo'lingan bo'lib, unda ekologik muammolarning asosiy yo'nalishlari — atmosfera ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, chiqindilar muammosi, o'rmonlarning qisqarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, shuningdek, ushbu muammolarni hal qilish yo'llari batafsil ko'rib chiqilgan.

Har bir bo'lim o'ziga xos muammoni ilmiy asosda tahlil qilgan bo'lib, statistik ma'lumotlar, zamonaviy ekologik xavf-xatarlar va ularning inson salomatligi, iqlim, iqtisodiyot hamda global siyosatga ta'siri haqida fikr yuritilgan. Atmosferaning ifloslanishi global isish va iqlim o'zgarishiga olib kelayotgani, suv tanqisligi esa butun dunyo bo'yicha sog'liq va oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solayotgani, chiqindilarning esa tabiiy muhitga uzoq muddatli zarar yetkazayotgani aniq misollar orqali ko'rsatilgan.

Maqolada, shuningdek, ekologik muammolarni kamaytirish bo‘yicha bir qator tavsiyalar berilgan: ekologik qonunchilikni kuchaytirish, yashil texnologiyalarni rivojlantirish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, aholining ekologik madaniyatini oshirish va ta’lim tizimiga ekologik tarbiyani kiritish kabilar.

Ushbu maqola ekologik muammolar haqida umumiy tasavvurga ega bo‘lish, ularning dolzarbligini anglash va ularni bartaraf etish yo‘llarini izlashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Bu nafaqat talabalar va ekologiya sohasida ishlovchilar, balki keng jamoatchilik uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, ekologik muammolar bugungi kunning eng og‘riqli va e’tibor talab qiladigan masalalaridan biridir. Ular nafaqat tabiatga, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri inson salomatligi, jamiyat farovonligi va kelajak avlod hayot sifatiga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Havo, suv, yer kabi asosiy tabiiy resurslarning ifloslanishi — bizning yashash makonimizda sifatli hayotni imkonsiz holga keltirmoqda.

Maqolada ko‘rib chiqilgan atmosfera ifloslanishi, global isish, chiqindilar muammosi, suv tanqisligi va biologik xilma-xillikning kamayishi kabi masalalar bugungi kunda barcha davlatlar oldida turgan umumiy muammodir. Bu muammolarning barchasi inson faoliyati, mas’uliyatsiz iste’mol va tabiiy resurslardan noto‘g‘ri foydalanish natijasi sifatida vujudga kelgan.

Shu bois ekologik muammolarni bartaraf etish uchun ham jahon miqyosida, ham milliy, hatto shaxsiy darajada chora-tadbirlar ko‘rish talab etiladi. Bu esa quyidagilarni nazarda tutadi: ekologik qonunlarni ishlab chiqish va qat’iy amal qilish, zamonaviy ekologik toza texnologiyalarni qo‘llash, chiqindilarni qayta ishlash va kamaytirish, aholining ekologik ongini yuksaltirish.

Eng muhimi, har bir inson o‘zini tabiatning bir qismi deb his qilishi kerak. Axir atrof-muhitni asrash — bu o‘z sog‘lig‘imizni, farzandlarimiz kelajagini asrash degani. Tabiatni himoya qilish, ekologik muammolarni hal qilish faqat hukumat yoki ekologlar vazifasi emas — bu barcha insonlarning burchidir. Har birimiz ekologik madaniyatli bo‘lsak, oddiy holatlarda ham (masalan, chiqindilarni ajratish, ortiqcha suv sarflamaslik, daraxt ekish) ongli harakat qilsak, katta o‘zgarishlar sari qadam qo‘ygan bo‘lamiz.

Xulosa qilib aytganda, ekologik muammolarni erta anglash, ularga qarshi kurashish yo‘llarini ishlab chiqish va hayotga tadbiq etish — insoniyatning omon qolish garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турсунов Ш.М. "Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш", Тошкент: “Фан”, 2020.

2. Алимов А.А. "Экология асослари", Тошкент: “Ўқитувчи”, 2019.

3. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги. “Атроф-муҳит ва инсон саломатлиги” бўйича методик қўлланма, Тошкент, 2021.

4. Karimov B. "Ekologiya va salomatlik", Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.

5. World Health Organization (WHO). Environment and Health Fact Sheets, 2023.

6. United Nations Environment Programme (UNEP). Global Environmental Outlook, 2022.

7. IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability.

8. "Ekologik xavfsizlik asoslari", o‘quv qo‘llanma, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2021.

9. Nasriddinov R.N. "Inson va ekologiya", Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2018.

10. Rahimov A.A. "Tibbiy ekologiya", Toshkent tibbiyot akademiyasi nashriyoti, 2020.